

พุทธภาวะในพระคัมภีร์มหายานและความเข้าใจของคณะสงฆ์จีนนิกายแห่งประเทศไทย
เพื่อพัฒนามนุษย์และสังคม

พระภิกษุ จุฑาเกียรติ และ ปินิจ ลาภานานนท์
หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

BUDDHA NATURE IN MAHAYANA BUDDHIST SCRIPTURES AND PERCEPTION
OF CHINESE ORDER OF SANGHA IN THAILAND IN ORDER TO
PROMOTE HUMAN AND SOCIAL DEVELOPMENT.

Phar Kittakorn Jutakiat and Pinit Lapthananon
Master of Arts Program in Human and Social Development, Graduate School,
Chulalongkorn University, Thailand
E-mail address: kittakornju@gmail.com

วันที่รับบทความ (Received) 6 มิถุนายน 2563

วันที่ได้รับบทความฉบับแก้ไข (Revised) 26 ธันวาคม 2564

วันที่ตอบรับบทความ (Accepted) 30 มิถุนายน 2563

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาพุทธภาวะที่ปรากฏในพระคัมภีร์มหายานและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องในประเด็นความศรัทธา ศึกษา และปฏิบัติ 2) ศึกษาพุทธภาวะจากความรู้ความเข้าใจของพระสงฆ์มหายานจีนนิกายต่อประเด็นความศรัทธา ศึกษา และปฏิบัติ 3) ศึกษาพุทธภาวะในบริบทของการพัฒนามนุษย์และสังคม โดยดำเนินการวิจัยเอกสารและการวิจัยสนาม โดยการวิจัยเอกสารเป็นการศึกษาจากพระไตรปิฎกพิกายจีนฉบับไทโช (《大正新脩大藏經》) ปรัชญาปารมิตาสูตร มหาปริณิชาตสูตร และสังฆธรรมปณทริกสูตร ส่วนการวิจัยสนามใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพเก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญคือพระสงฆ์ในคณะสงฆ์จีนนิกายแห่งประเทศไทยจำนวน 24 รูป เพื่อวิเคราะห์เนื้อหาแล้วนำมาเขียนเชิงพรรณนา

งานวิจัยนี้ได้ข้อค้นพบการเชื่อมโยงระหว่างพุทธภาวะที่เป็นความรู้จากพระโอษฐ์ของพระพุทธเจ้า (พระไตรปิฎก) และอรรถกถาของบูรพาจารย์ กับพุทธภาวะที่เกิดจากผู้เผยแผ่หลักคำสอนพระพุทธศาสนาในปัจจุบัน (ความเข้าใจของพระสงฆ์) สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้กับบริบทการพัฒนามนุษย์และสังคมด้วยการให้ความสำคัญกับการสร้างคุณภาพแห่งจิตใจของคนในสังคมตามความเป็นจริงอย่างเป็นธรรมชาติ โดยบริบทการพัฒนามนุษย์คือการพัฒนาด้านให้รู้ความเป็นตัวของตนเองและขจัดจิตไม่ให้ความมัวหมองของกิเลส ช่วยให้เกิดการพัฒนาจิตใจที่พร้อมช่วยเหลือผู้อื่น ในบริบทของการพัฒนาสังคมเมื่อบุคคลสามารถพัฒนาจิตใจเข้าสู่พุทธภาวะจะช่วยให้เกิดกระทำที่ดีงามในสังคมตามกาลและโอกาส ซึ่งสามารถปฏิบัติได้ในทุกชนชาติศาสนาอย่างไร้ข้อจำกัด ก่อให้เกิดรูปแบบการกระทำของสังคมที่นำมาซึ่งความสงบสุข คือโลกอันผาสุกที่ปราศจากความวุ่นวายภายในจิตใจและภายนอกจิตใจ

คำสำคัญ: พุทธภาวะ พระคัมภีร์มหายาน คณะสงฆ์จีนนิกาย การพัฒนามนุษย์และสังคม

Abstract

This research has 3 main objectives: 1) to study Buddha nature from Mahayana Buddhist scriptures in issues of faithfulness, education, and practice 2) to study Buddha nature from knowledges and comprehension of monks in Chinese Order of Sangha based on issues of faithfulness, education, and practice 3) to study Buddha nature in the contexts of human and social development from knowledges and comprehension of monks in Chinese Order of Sangha. The research was conducted by two main methodologies: documentary research and field research. Firstly, the study aimed to find out concepts and components of the Buddha nature from various Buddhist scriptures: Taisho Shinshu Tripitaka (《大正新脩大藏經》), Heart Sutra, Mahayana Mahaparinirvana Sutra, and Lotus Sutra. Secondly, the field research applied the qualitative research method of in-depth interview to collect data from key informants: hierarchical monks in Chinese Order of Sangha in Thailand. The data were analyzed by using content analysis.

This research finds that the connections between knowledges of the Buddha nature in Tripitaka as well as Buddhist scriptures and the monks' comprehension of the Buddha nature based on the Buddha teachings in Chinese Order of Sangha in Thailand at present can be applied to promote human and social development, particularly on the significance of people's mind development in accordance with the natural truth. Human development find that self-development is self-contemplation and that all human defilements can be removed from the mind. This process can support mind development to be ready for helping other people. In the contexts of social development, when people can develop their mind and access the Buddha nature, they will do good things and actions in every time and chance. This process can be practiced for all nations and religions without any restriction, as well as can promote social actions for global peace of all well-beings without discomposure both inside and outside mind.

Keywords: Buddha Nature, Mahayana Buddhist Scriptures, Chinese Order of Sangha, Human and Social Development

บทนำ

การพัฒนามนุษย์สปีชีส์โฮโมเซเปียนส์ได้วิวัฒนาการจากสปีชีส์เดิมใน 150,000 ปีที่ผ่านมา เมื่อเข้าสู่การปฏิวัติ การรับรู้ทำให้เอาชนะมนุษย์เผ่าพันธุ์อื่น เพราะการใช้ชีวิตอยู่กับความจริงสองด้านคือความจริงทางวัตถุ เช่น แม่น้ำ ต้นไม้ สัตว์ต่าง ๆ เป็นต้น ส่วนความจริงอีกด้านคือความจริงตามจินตนาการที่สร้างนิทาน ความเชื่อ เรื่องเล่า เทพนิยาย เงินตรา ประเพณี กฎหมาย สิทธิมนุษยชน บริษัท ประเทศชาติ เป็นต้น ความจริงอย่าง หลังนี้เองเป็นการรับรู้ที่ทำให้เกิดการแรงขับเคลื่อนของโลก ก้าวผ่านการปฏิวัติเกษตรกรรมจนมาถึงยุคปฏิวัติ วิทยาศาสตร์ในปัจจุบันที่การพัฒนาด้านมนุษยธรรมก็เพิ่งเริ่มต้นและเปราะบาง แต่มนุษย์สร้างสิ่งอำนวยความสะดวกอย่างมากมาย เช่น การเปลี่ยนสภาพอากาศด้วยการเปิดเครื่องปรับอากาศทดแทนการทนความรู้สึก ร้อนจนกลายเป็นดังพระเจ้าผู้ครองโลก ขณะเดียวกันก็เป็นผู้ทำลายล้างระบบนิเวศเพื่อความสะดวกสบาย ความ สนุกสนานอย่างไม่รู้จักพอ นำมาซึ่งความทุกข์ยากทั้งมนุษย์และสัตว์อื่นอย่างมหาศาล ตัวอย่างเช่น ปัญหา ความอดอยากที่ลดลงแต่นำมาซึ่งจำนวนของสัตว์อื่นเสื่อมถอยหรือสูญพันธุ์อย่างรวดเร็ว (ยูวัล โนอาห์ แฮรารี, 2561: 44,565-566) การสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกสบายส่งผลให้รู้สึกยึดมั่นและสร้างสิ่งต่าง ๆ จนเป็นทุกข์ จากความคิดปรุงแต่ง ทำให้ขาดปัญญาในการรักษาคิดใจในภาวะเดิมแท้ที่เป็นธรรมชาติ นำมาซึ่งการแสดงออก ของจิตใจด้วยความโลภ ความโกรธ ความหลงที่ส่งผลต่อชีวิตประจำวันและสังคมในบริบทต่าง ๆ เช่น แม้ว่าเรา จะสะดวกรวดเร็วในการสื่อสารถ่ายทอดหรือแลกเปลี่ยนความรู้สึกต่าง ๆ ระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสารผ่านสื่อ สังคมออนไลน์ แต่เรามักจะขาดการสื่อสารกับจิตใจของตนเอง ทำให้หลงเสพติดการสื่อสารบนโลกสื่อสังคม เพราะความรู้สึกที่เกิดจากการแลกเปลี่ยนความสัมพันธ์แบบ “Alone together” โดย Sherry Turkle (2012) อธิบายว่าผู้คนมักพอใจในการสื่อสารบนโลกสื่อสังคมระหว่างมนุษย์ด้วยกันเองหรือการสื่อสารกับคำสั่งระบบ คอมพิวเตอร์ เพราะรู้สึกได้รับการยอมรับมากกว่าการคุยกับบุคคลที่แวดล้อมหรือการเรียนรู้ความรู้สึกของตัวเอง เราเองจึงเกิดความโดดเดี่ยวในจิตใจทั้งที่สามารถติดต่อสื่อสารได้สะดวกมากขึ้น ผู้คนจึงคิดว่าตัวเองทุกข์ เป็นต้น

ผู้มีความทุกข์มักจะหาวิธีการแก้ทุกข์ทางกายตามบริบทสังคม เช่น การออกกำลังกาย การท่องเที่ยว สัมผัสธรรมชาติ การไปจับจ่ายซื้อของ หรือการเข้าศาสนสถานเพื่อเปลี่ยนบรรยากาศ เป็นต้น ส่วนการแก้ทุกข์ทาง จิตใจ เช่น การปรึกษาจิตแพทย์ การฟังธรรมเทศนา การทำบุญ เป็นต้น โดยวัดเป็นศาสนสถานที่ถูกเลือก เพื่อแก้ไขความทุกข์ เพราะต้องการพึ่งพื่อนาบุญแห่งพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ในการแก้ปัญหาความทุกข์ ทางกายและทางจิตใจ (เปล่งปัญญา, 2555 : 66-68) พระธรรมซึ่งเป็นหนึ่งในนีนานาบุญคือคำสั่งสอนของ พระพุทธเจ้าที่เผยแพร่สืบทอดต่อกันมาในแต่ละสายปฏิบัติ ทำให้เกิดการแบ่งนิกายจากการตีความหลักคำ สอนที่แตกต่างกัน ส่งผลให้นิกายเถรวาทและมหายานมีแนวทางเผยแผ่คำสอนศาสนากับจุดมุ่งหมายของการ ปฏิบัติที่แตกต่าง (นิโรธ จิตวิสุทธิ, 2557: 26-27) แนวทางการปฏิบัติตามแนวทางพระโพธิสัตว์เพื่อการรู้แจ้ง เป็นพระพุทธเจ้าผู้สละอาตมบริสุทธิปราศจากความทุกข์เป็นแนวทางของนิกายมหายาน รวมถึงการตั้งมั่นนำพา ผู้อื่นไปสู่พุทธภูมิด้วยจึงมีเรียกนิกายนี้ว่า “โพธิสัตว์ยาน” หรือ “พุทธยาน” (คณะสงฆ์จีนนิกายแห่งประเทศไทย, 2517: 1-3) ตัวอย่างเช่น นิกายเซนมีแนวคิดในการยึดพุทธภาวะหรือจิตเดิมแท้เป็นพื้นฐาน โดยการ ถือเอาหลักแห่งการเข้าถึงพุทธภาวะทำให้พ้นจากความทุกข์เป็นมูลฐานของหลักธรรมมากกว่าการศึกษาใน

คัมภีร์ที่เป็นเพียงอุบายในการสอน ดังคำกล่าวที่ว่า “ไม่อาศัยตัวหนังสือเป็นฐาน ชี้นำไปยังใจของคน เห็นสภาวะเดิมจักสำเร็จพุทธะ” (ล.เสถียรสูตร, 2551) คำว่าพุทธภาวะประกอบด้วย 2 ความหมายคือ (1) ภาวะเดิมแห่งพุทธะ หมายถึงสรรพสัตว์ทั้งหลายล้วนสามารถสำเร็จเป็นพุทธะที่ติดตัวมาแต่เกิดได้ (2) เหตุแห่งพุทธะ หมายถึงสรรพสัตว์ทั้งหลายมีศักยภาพนี้เป็นเหตุให้สำเร็จเป็นพุทธะ เมื่อบุคคลละการยึดมั่นในตัวตนและธรรมที่จักพบความจริงสูงสุดทำให้เข้าถึงพุทธภาวะหรือนิพพานอันสงบสุข ดังโคลงพระพุทธานุศาสนมหายานกล่าวว่า “一花一世界，一树一菩萨 โลกในหนึ่งดอกไม้ โพธิ์ในหนึ่งต้นไม้ม” สะท้อนให้เห็นถึงผู้ที่เข้าถึงพุทธภาวะย่อมเห็นโลกที่สวยงามตามจริง เมื่อเห็นความจริงในสิ่งเล็กย่อมรู้แจ้งในสิ่งใหญ่ ยามเกิดโพธิ์ย่อมเข้าสู่พุทธะ (释恒清, 1993: 48-49,100) สอดคล้องกับแนวคิดที่สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต) กล่าวว่า “สันติภาพคือภาวะแห่งสันติ สันติแปลว่าความสงบ ซึ่งความสงบนี้เป็นชื่อของพระนิพพาน” (จิตรกร ตั้งเกษมสุข และธรรมเกียรติ ก็นอริ, 2547) และ “หากเราหวังจะสถาปนาสันติภาพของโลกให้สำเร็จ เราจะต้องฝึกฝนพัฒนาตนเองให้สามารถประสบสันติสุขภายในและความสุขที่เป็นอิสระ” (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), 2537)

คณะสงฆ์จีนนิกายแห่งประเทศไทยได้รับสืบทอดพระพุทธศาสนาในหลักคำสอนนิกายเซน โดยการจาริกแสวงบุญมายังประเทศไทยของพระอาจารย์สกลเท่ง พระเถระ นิกายเซนฝ่ายใต้ สายหลินจี (临济宗) รุ่นที่ 44 ของประเทศจีน ภายหลังได้รับแต่งตั้งจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าคณะใหญ่สงฆ์จีนนิกายแห่งประเทศไทย ใน พ.ศ. 2423 ซึ่งเป็นเหตุให้นิกายเซนและคณะสงฆ์จีนนิกายเจริญก้าวหน้าในการเผยแผ่หลักพุทธธรรมมหายานในประเทศไทย นำมาซึ่งการดับทุกข์บำรุงสุขแก่บุคคลต่าง ๆ (คณะสงฆ์จีนนิกายแห่งประเทศไทย, 2536: 17) การบำบัดทุกข์บำรุงสุขแก่บุคคล 2 ประเภทคือ (1) บุคคลทางโลก เช่น ครอบครัว ชุมชน ประเทศ โลก เป็นต้น (2) บุคคลทางธรรมคือนักบวช โดยความเป็นนักบวชของพระสงฆ์แสดงถึงบทบาทการดำรงชีวิตในหลักธรรมวินัยที่นิกายรับสืบทอดจากพระพุทธ ตลอดจนแนวคิดและเป้าหมายในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของนิกายนั้น ๆ (คิมูระ ไทเคน, 2561: 124) สะท้อนให้เห็นว่าพระสงฆ์ในคณะสงฆ์จีนนิกายมีหลักปฏิบัติตามแนวทางของพระโพธิสัตว์ที่มุ่งเน้นให้เข้าถึงพุทธภาวะหรือจิตเดิมแท้แห่งตน ซึ่งการสืบค้นงานวิจัยต่าง ๆ ปรากฏให้เห็นถึงการศึกษาพุทธภาวะในพระคัมภีร์ต่าง ๆ แต่ไม่พบการศึกษาความเข้าใจพุทธภาวะของพระสงฆ์จีนนิกายแห่งประเทศไทยผู้มีบทบาทในการศึกษาและเผยแผ่พุทธภาวะตามบริบทสังคม ทำให้ขาดองค์ความรู้ที่ชัดเจนซึ่งจะเป็นประโยชน์ในการศึกษาและปฏิบัติของผู้สนใจ รวมถึงองค์ความรู้ที่ตอบโจทย์การพัฒนามนุษย์และสังคมตามหลักพุทธภาวะที่ทำให้เกิดการดับทุกข์ของผู้คนและสร้างความสงบสุขอย่างแท้จริง

ดังนั้นการศึกษาวิจัยพุทธภาวะในพระคัมภีร์กับการความเข้าใจของพระสงฆ์มหายานจีนนิกายในครั้งนี้ย่อมทำให้ทราบถึงรูปแบบของการศรัทธา การศึกษา และการปฏิบัติเพื่อเข้าถึงพุทธภาวะในองค์ประกอบของสังคม นำมาซึ่งองค์ความรู้ในการชักนำพุทธศาสนิกชนและบุคคลผู้สนใจให้รู้เห็นและเข้าถึงพุทธภาวะ อันเป็นแนวทางปฏิบัติของนิกายและเป้าหมายของพระพุทธศาสนา มหายาน ตลอดจนการเชื่อมโยงพุทธภาวะกับแนว

ทางการพัฒนามนุษย์และสังคมจะมีส่วนสำคัญในการพัฒนาการอยู่ร่วมกันของผู้คนอย่างสงบสุขยั่งยืนในสังคม ทั้งระยะสั้นและระยะยาวได้อย่างไร

วัตถุประสงค์งานวิจัย

1. เพื่อศึกษาพุทธภาวะที่ปรากฏในพระคัมภีร์มหายานและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับประเด็นหลัก ศรัทธา ศึกษา และปฏิบัติ
2. เพื่อศึกษาพุทธภาวะจากความรู้ความเข้าใจของพระสงฆ์มหานิกายต่อประเด็นหลักศรัทธา ศึกษา และปฏิบัติ
3. เพื่อศึกษาความรู้และความเข้าใจของคณะสงฆ์จีนในพุทธภาวะต่อการพัฒนามนุษย์และสังคม

ระเบียบการวิจัย

การศึกษาประกอบด้วยวิธีการวิจัย 2 รูปแบบ คือการวิจัยเอกสารและการวิจัยสนามด้วยวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ ดังนี้

1. การวิจัยเอกสาร (Documentary Research) ผู้วิจัยค้นคว้าข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับพุทธภาวะจากพระไตรปิฎกมหายาน พระสูตร พระคัมภีร์ และบทแปลภาษาจีนเป็นภาษาไทยของพระพุทธานิกาย มหายาน เพื่อศึกษาพุทธภาวะในรูปแบบความศรัทธา การศึกษา และการปฏิบัติ โดยเอกสารที่ศึกษาประกอบด้วย (1) พระไตรปิฎกพาทย์จีนฉบับไทโซ (《大正新脩大藏經》) (2) ปรัชญาปารมิตาสูต (3) มหาปริณิชาตสูตร (4) สัทธรรมปุณฑริกสูตร

2. การวิจัยสนาม (Field Research) ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เพื่อเก็บข้อมูลจากพื้นที่ศึกษาในวัดสังกัดคณะสงฆ์จีนนิกายแห่งประเทศไทยในกรุงเทพมหานคร 2 แห่ง คือ (1) วัดมังกรกมลาวาส (2) วัดโพธิ์แมนคุณาราม โดยรวบรวมข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ผู้วิจัยใช้การสัมภาษณ์อย่างเป็นทางการกับพระสงฆ์ทรงสมณศักดิ์จำนวน 4 รูป และสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการในกลุ่มตัวอย่างประชากรพระสงฆ์ผู้เป็นพระเถระและพระอนุเถระ ด้วยหลักการคัดเลือกตามคุณสมบัติผู้ได้เรียนรู้ศึกษาและปฏิบัติพุทธภาวะ รวมทั้งสิ้น 20 รูป คือ พระเถระอนุเถระวัดละ 10 รูป

การวิเคราะห์ข้อมูลการวิจัยเอกสารและงานสนามด้วยวิธีวิจัยเชิงคุณภาพได้วิเคราะห์อย่างต่อเนื่องระหว่างเก็บรวบรวมข้อมูลและตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูลด้วยวิธีสามเส้า (triangulation) จากนั้นนำข้อมูลมาแยกแยะและจัดระเบียบเป็นหมวดหมู่เพื่อวิเคราะห์ข้อมูลตามกรอบแนวคิดการวิจัยที่กำหนดไว้ และวิเคราะห์ความสัมพันธ์ในแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับข้อมูลที่ได้ด้วยการตีความข้อมูลในรูปแบบอุปนัยที่อธิบายพุทธภาวะในมุมมองของพระสงฆ์และการพัฒนาตนเองและสังคมด้วยการเข้าถึงพุทธภาวะอย่างเป็นรูปธรรม เมื่อข้อมูลเพียงพอต่อวัตถุประสงค์ของการศึกษาวิจัยจึงนำเสนอผลการวิจัยด้วยรูปแบบการวิเคราะห์เชิงพรรณนา

ผลการวิจัย

1. การศึกษาพุทธภาวะที่ปรากฏในพระคัมภีร์มหายานและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับประเด็นหลัก ศรัทธา ศึกษา และปฏิบัติ สามารถอธิบายผลได้ดังนี้

ประเด็นหลักศรัทธาของพุทธภาวะในพระสูตรและพระคัมภีร์ต่าง ๆ มีคำที่ปรากฏซ้ำที่สะท้อนถึงความหมายของพุทธภาวะ คือภาวะเดิมแท้ที่สะอาดบริสุทธิ์สรรพสัตว์มีอย่างเสมอภาค

ภาวะเดิมแท้ที่มีสะอาดบริสุทธิ์ในพระคัมภีร์อธิบายว่า พุทธภาวะประกอบด้วยสิ่งที่เป็นทั้งเหตุให้เข้าถึงความจริงและเป็นทั้งผลให้ออกจากสิ่งมายาทั้งปวง แม้ว่าเหตุและผลมีลักษณะแตกต่างกัน แต่แท้จริงแล้วก็สิ่งเดียวกัน เพราะเหตุคือการยึดถือตัวตนและความเที่ยงแท้จึงเกิดอวิชากิเลส ทำให้ไม่สามารถเห็นความจริงตามความเป็นเช่น เมื่อเห็นความจริงอันบริสุทธิ์แล้วก็เรียกว่า “การทำให้เข้าถึงพุทธภาวะ” ส่วนผลคือการออกจากการยึดถือตัวตนและความเที่ยงแท้ให้อวิชากิเลสทั้งหลายไม่ครอบงำ ทำให้เกิดความบริสุทธิ์ตามความเป็นจริงที่เป็นเช่นนั้นจึงเรียกว่า “การเข้าถึงพุทธภาวะ” ดังนั้นจึงกล่าวว่าพุทธภาวะทั้งสองลักษณะเป็นความจริงสูงสุด (《大正藏》卷 31: 796 上)

ความเสมอภาคที่สรรพสัตว์ล้วนมีพุทธภาวะอย่างเท่าเทียมกันในพระคัมภีร์อธิบายว่า สรรพสัตว์ทั้งหลายล้วนมีพุทธภาวะที่สะอาดบริสุทธิ์ แม้ว่าจะไม่บรรลุนิพพานก็ไม่มีเปลี่ยนแปลง เพราะว่าพุทธภาวะสะอาดบริสุทธิ์ ปราศจากการไม่มีหรือการมี (《大正藏》卷 31: 788 下) บทสนทนาเซน โดยบทสนทนา ระหว่างท่านฮุยเหิง (惠能) ซึ่งภายหลังเป็นพระสังฆปริณายกรูปที่ 6 กับท่านหงเหริน (弘忍) ผู้เป็นพระสังฆปริณายกรูปที่ 5 แห่งนิกายเซน สะท้อนถึงความเสมอภาคเท่าเทียมในการเข้าถึงพุทธภาวะของทุกสรรพสัตว์อย่างชัดเจน ความแตกต่างทั้งหลายเกิดขึ้นจากการคิดปรุงแต่งเท่านั้น โดยปรากฏคำสนทนาดังนี้

ท่านหงเหริน: เธอเป็นชาวหลิงหนาน เป็นคนป่าเมืองเถื่อนไม่มีการศึกษาแล้วจะสามารถบรรลุพุทธะได้อย่างไรกัน?

ท่านฮุยเหิง: คนเราแบ่งชาวเหนือและชาวใต้ แต่ทว่าพุทธภาวะไม่ได้แบ่งความแตกต่างของทิศเหนือหรือทิศใต้นั้น คนป่าเมืองเถื่อนจะแตกต่างกับท่านก็แต่ในการปรุงแต่งสถานะ แต่ไม่มีความแตกต่างกันในส่วนพุทธภาวะ

(周兵和李欢编, 2011: 89-90)

ประเด็นหลักศึกษาในพุทธภาวะซึ่งปรากฏในพระคัมภีร์มหายานสะท้อนให้ถึงการเรียนรู้แก่นคำสอนของพระพุทธศาสนาเพื่อเข้าถึงพุทธภาวะ โดยพระพุทธศาสนามหายานมีแนวคิดในแก่นคำสอนของพระพุทธศาสนาคือความเที่ยงแท้ ความสุข ความเป็นแก่นสาร และความบริสุทธิ์ การเรียนรู้แก่นคำสอนของพระพุทธศาสนาที่ปรากฏอยู่ในความจริงทุกสรรพสิ่ง ทุกช่วงเวลา และทุกสถานที่ ทำให้เกิดความเข้าใจที่ถูกต้องในความสะอาดบริสุทธิ์และความเสมอภาคตามความจริง นำมาซึ่งการปฏิบัติหรือการเปลี่ยนเครื่องอาศัยของจิตอันปราศจากการปรุงแต่งความเป็นมายาของสิ่งต่าง ๆ หรือการสร้างทวิลักษณ์ จึงเกิดเป็นอริยปัญญาที่อยู่เหนือความมีและความไม่มี พระคัมภีร์เรียกบุคคลผู้สมบูรณ์แห่งการศึกษานี้ว่าพระพุทธะหรือ

พระโพธิสัตว์มหาสัตว์ เนื่องจากคำสอนในเรื่องความไม่เที่ยง ความทุกข์ ความไม่เป็นแก่นสาร และความไม่บริสุทธิ์เป็นเพียงกุศโลบายในการสอนสรรพสัตว์ผู้เป็นพระสาวก ปัจเจกพุทธะ และปุณณคนพาลให้เข้าใจลักษณะแห่งมายาที่เกิดจากการปรุงแต่งของสรรพสัตว์ ซึ่งมหาปริณิพพานสูตร (《大般涅槃經》) กล่าวว่า

ความหมายแท้จริงสูงสุดคือความไม่มีแก่นสารเรียกว่าการเกิดดับ ความมีแก่นสารเรียกว่าตถาคต ความไม่เที่ยงคือสาวกและปัจเจกพุทธะ ความเที่ยงคือพระธรรมกายของตถาคต ทุกข์คือผู้นอกหลักคำสอน สุขคือนิพพาน ความไม่บริสุทธิ์คือธรรมปรุงแต่งทั้งหลาย ความบริสุทธิ์คือธรรมสูงสุดอันพุทธะทั้งหลายรู้แจ้ง

(《大正藏》卷 12: 407 上)

คัมภีร์รัตนโคตรวิภาค (《宝性论》) อธิบายความเที่ยงแท้ ความสุข ความเป็นแก่นสาร และความสะอาดบริสุทธิ์ของพุทธภาวะที่ไม่เปลี่ยนแปลง แต่ถูกปิดบังไม่ให้สรรพสัตว์เห็นเนื่องจากการกระทำที่แตกต่างกันของผู้ที่บังเกิดการแบ่งสรรพสัตว์ 4 เหล่ากับการปฏิบัติต่อกิเลสทั้ง 9 รูปแบบดังนี้

สรรพสัตว์เหล่าที่ 1 ผู้เป็นปุณณ ปฏิบัติต่อกิเลส 4 ประการ ได้แก่ ประการแรกผู้มีความรักและโลภนอนเนื่องในสันดานเปรียบดังดอกบัวบานก่อเกิดพุทธะ เมื่อบุคคลออกจากการถูกความโลภห่อหุ้มก็ปรากฏให้เห็นความเป็นพุทธะ และเปรียบเทียบลักษณะการบานของความรักและโลภยามแรกเห็นก็เกิดความสุขชอบพอ แต่ยามดอกบัวเหี่ยวเฉาก็เกิดความรังเกียจ ยามเห็นความจริงของมายาก็เกิดความเป็นพุทธะขึ้น ประการที่สองผู้มีความโกรธนอนเนื่องอยู่ในสันดานเปรียบดังน้ำผึ้งบนยอดเขา คือบุคคลผู้ยากจะเข้าถึงรสแห่งความวิมุตติตรัสสน้ำผึ้งบนยอดเขา ประการที่สามผู้มีความหลงนอนเนื่องอยู่ในสันดานเปรียบดังเม็ดข้าวในข้าวเปลือก ประการที่สี่ผู้มีกิเลสอันได้แก่ความโลภ ความโกรธ และความหลงครอบงำจิตใจเปรียบดังทองคำที่ถูกสิ่งที่ไม่บริสุทธิ์ห่อหุ้ม

สรรพสัตว์เหล่าที่ 2 ผู้เป็นอรหันต์ ปฏิบัติต่อกิเลส 1 ประการ คือผู้ไม่รู้จักทำให้อยู่ในความเข้าใจผิดเปรียบดังผู้ยากจนไม่รู้จักคุณค่าในสิ่งของมีที่ตนมีอยู่ โดยสิ่งของมีค่าหมายถึงพุทธภาวะที่อยู่ถูกซุกซ่อนอยู่ในตนอันประกอบไปด้วย 6 ลักษณะได้แก่ สิ่งยากที่จะได้รับ สิ่งที่สะอาดบริสุทธิ์ ปาฏิหาริย์อันไม่สิ้นสุด กุศลมหาศาลแก่โลก ชัยชนะอันสูงสุด สิ่งที่เหนือโลกธรรม 8 คือ ลาภ เสื่อมลาภ ยศ เสื่อมยศ สรรณุเสริญ นินทา สุข ทุกข์ ดังนั้นเมื่อพุทธภาวะถูกซุกซ่อนทำให้ไม่เห็นจิตเดิมแท้จึงไม่เห็นลักษณะทั้ง 6 อันเปรียบดังสิ่งของมีค่า

สรรพสัตว์เหล่าที่ 3 ผู้เป็นเสขะ ปฏิบัติต่อกิเลส 2 ประการคือ ประการแรกผู้เห็นความจริงและดับความหลงเปรียบดังเมล็ดต้นมะม่วงเติบโตเป็นต้นมะม่วงใหญ่ ซึ่งเมล็ดมะม่วงเป็นดังปุณณ ผู้นอกศาสนา พุทธ สาวก ปัจเจกพุทธะ และพระโพธิสัตว์ เมื่อเกิดความเห็นที่นำไปสู่จิตแห่งการรู้แจ้งทำให้นำไปสู่การทำให้พุทธภาวะงอกเงยเติบโต ประการที่สองผู้ที่ปฏิบัติและดับความหลงเปรียบดังทองคำรูปพรรณที่ขจัดสิ่งปกปิดห่อหุ้มอันสกปรกออก

สรรพสัตว์เหล่าที่ 4 ผู้เป็นพระโพธิสัตว์ ปฏิบัติต่อกิเลส 2 ประการคือ ประการแรกผู้ไม่สะอาดด้วยความหลงเปรียบดังหญิงกาคิดังครมบุตรของพระราชา ซึ่งหญิงกาก็เป็นดังสรรพสัตว์ผู้ประพฤตินิมนต์ตามหลักความจริง ทำให้เกิดการกระทำที่ไม่นำไปสู่การรู้แจ้งพุทธภาวะ โดยเปรียบบุตรของ

พระราชารูปเป็นพุทธรูป เมื่อไม่รู้จักความเป็นพระราชาก็ทำให้การเลี้ยงดูบุตรของพระราชาธิบดีเป็นเด็กที่ไม่ดี ประการที่สองผู้สวดบิณฑุ์เปรียบดังทองคำที่ถูกหลอมเป็นรูปพรรณ เมื่อบุคคลสามารถขจัดกิเลสที่ครอบงำจิตเปรียบดังแม่พิมพ์และเข้าถึงพุทธรูปที่มีอยู่ในตนก็พบกับความบริสุทธิ์และเกิดประโยชน์ในการนำพาผู้อื่นเข้าถึงพุทธรูปด้วย

(《大正藏》卷 31: 837-388)

ประเด็นหลักปฏิบัติของพุทธรูปที่ปรากฏในพระคัมภีร์มหายานแสดงให้เห็นถึงการบ่มเพาะเมล็ดพันธุ์แห่งพุทธะให้เติบโต ซึ่งมหาปริณิพพานสูตร (《大般涅槃經》) กล่าวถึงผู้ที่อ้างคำตรัสพระพุทธรูปที่ว่า “สรรพสัตว์ล้วนมีพุทธรูป” เขาจึงถือว่าตนเป็นผู้ที่ประเสริฐสูงสุดแล้วนั้นเป็นความเห็นที่ผิดเพราะเขามีได้อบรมเพาะปลูกพุทธรูปนั้นให้เกิดประโยชน์นอกกาย เขาผู้นั้นยังเป็นผู้ไม่รู้เห็นความจริงที่เขาอยู่เลย ดังปุถุชนผู้ไม่สามารถเห็นรากของหญ้าและน้ำใต้ดินฉันใด ผู้นั้นย่อมไม่สามารถรับรู้พุทธรูปได้เพราะเขาเหล่านั้นไม่ได้ปฏิบัติตามมรรคอันประเสริฐฉันนั้น ดังนั้นการปฏิบัติอันถูกต้องจึงเป็นเงื่อนไขของการเข้าถึงพุทธรูป โดยพระสูตรกล่าวเน้นย้ำการยังไม่เข้าถึงพุทธรูปของผู้ไม่ได้ปฏิบัติว่า “หากเปรียบพุทธรูปเป็นรสชาติอันหนึ่งที่ถูกรสชาตินาชนิดของอวิชชาห่อหุ้มไว้ ทำให้ไม่สามารถรับรสแห่งพุทธรูปได้ฉันใด พุทธรูปที่ถูกความมืดมัวของกิเลสอันหาประมาณมิได้ห่อหุ้มไว้จึงไม่สามารถรู้แจ้งได้ในสรรพสัตว์ฉันนั้น” (《大正藏》卷 12: 408 中-下)

พระคัมภีร์แสดงวิธีการปฏิบัติเพื่อเข้าถึงพุทธรูปหลากหลายวิธี เช่น หลัก 5 ชั้นแห่งการปฏิบัติของสังฆธรรมปณทริกสูตรที่ท้าวเทียนไทได้แก่ 1) มีความปิติยินดีเมื่อได้สดับสังฆธรรมปณทริกสูตร 2) อ่านและท่องพระสูตรนี้ 3) เผยแพร่พระสูตรนี้แก่ผู้อื่น 4) การปฏิบัติบารมี 6 ไปในขณะที่ยึดถือพระสูตรนี้ และ 5) การทำบารมี 6 ให้สมบูรณ์ (สุพล เพชรศร, 2543: 180) คัมภีร์พุทธรูป (《佛性論》) สะท้อนถึงหลักปฏิบัติอันเป็นเหตุให้ตั้งอยู่ในโพธิจิตของพระโพธิสัตว์ผู้บำเพ็ญในโพธิปักขิยธรรม 37 ประการและบารมี 10 อันเป็นเหตุแห่งโพธิสัตว์ภูมิ 10 ลำดับ (《大正藏》卷 31: 794 上) โพธิสัตว์โกศลมาลากรรมสูตร (《菩薩瓔珞本業經》) กล่าวถึงหลักปฏิบัติของผู้เป็นเสขะที่เริ่มจากการค้นหาโพธิจิตนำไปสู่พุทธรูปอันบริสุทธิ์ ประกอบด้วยคุณธรรม 42 ประการ ได้แก่ ความศรัทธา 10 ประการ การตั้งมั่น 10 ประการ การปฏิบัติ 10 ประการ การทวนกลับ 10 ประการ ภูมิแห่งการปฏิบัติ 10 ประการ และความเป็นอริยะ 2 ประการ (《大正藏》卷 24: 1022 上-中) เป็นต้น แม้ว่าการปฏิบัติจะมีปรากฏอย่างหลากหลาย แต่ทุกแนวทางการปฏิบัติล้วนสะท้อนให้เห็นถึงการหยุดคิดปรุงแต่งนำไปสู่การปฏิวัติกลับสู่พุทธรูป คือการปฏิบัติที่ก่อให้เกิดปัญญารู้แจ้งโดยชอบด้วยตนเอง อันเป็นการปฏิบัติของผู้เป็นพระโพธิสัตว์ในระดับโลกุตระ โดยลังกาวดารสูตรกล่าวว่า

เมื่อเห็นว่า ในโลกนี้มีอะไรนอกจากสิ่งที่เห็นภาพแห่งจิตเท่านั้น เพราะความคิดปรุงแต่ง และเมื่อเข้าใจว่า ทวิภาวะเป็นเรื่องของจิตนั่นเอง พระโพธิสัตว์เหล่านั้นจึงเห็นว่า ความคิดปรุงแต่งหยุดปฏิบัติและการและความยึดมั่นถือมั่นไม่ได้มีอยู่จริง เมื่อรู้เห็นดังนี้ จึงเป็นอิสระจากความคิดอันประกอบด้วยความยึดมั่นถือมั่นวัตถุแต่ละอย่างซึ่งเกิดมาจากจิต และเพื่อที่จะให้ได้ประโยชน์และความสุขแก่สรรพสัตว์

(Daisetz, 2553: 203)

ประโยชน์และความสุขของสรรพสัตว์ล้วนเกิดจากความเมตตากรุณาที่เกิดพร้อมปัญญาที่เห็นถึงความเสมอภาคอย่างเท่าเทียมกันของสรรพสัตว์ นำมาซึ่งการนำพาผู้อื่นให้เข้าถึงความจริงอันสงบสุขสะอาดปราศจากกิเลส ตัวอย่างเช่น สัทธรรมปุณฑริกสูตรกล่าวถึงหลักปฏิบัติ 4 ประการของพระโพธิสัตว์ผู้รู้แจ้งในพุทธภาวะ ผู้มีมหากรุณาต่อสรรพสัตว์ทั้งหลาย ผู้มีความสุภาพและความอดกลั้น และผู้เข้าใจศุขนิยตาธรรมหรือความไม่เป็นแก่นสารของปรากฏการณ์มายาทั้งหลายที่นำมาซึ่งความสงบสุขแห่งตนและผู้อื่น โดยหลักปฏิบัติประกอบด้วย (1) การกระทำอันสงบสุข คือการปฏิบัติที่สุภาพไม่สร้างความหวาดกลัว กระทำทุกอย่างด้วยความเห็นอกเห็นใจต่อผู้อื่นและการไม่คลุกคลีในบุคคลผู้ไม่รับฟังคำสอน หากบุคคลเหล่านั้นต้องการแสวงหาความจริงจักแสดงตามโอกาสอันเหมาะสมให้เขาและเราตั้งมั่นอยู่ในศุขนิยตาคือความว่างตามความเป็นธรรมดา (2) การพูดอย่างสงบสุขและอธิบายแต่หลักธรรมที่นำไปสู่พุทธภาวะเท่านั้น ปราศจากการเหยียดหยาม กล่าวติเตียนหรือยกย่องผู้อื่นโดยการออกชื่อ (3) การคิดอย่างสงบสุข ปราศจากความอิจฉา ประจบสอพลอ หลอกลวงดูหมิ่น วิจารณ์การปฏิบัติของเขา เช่น การคิดว่าพวกเขายังห่างไกลจากมรรคและไม่บรรลุโพธิญาณแน่นอน (4) การอธิษฐานอันสงบสุข คือ การเกิดเมตตากรุณาต่อผู้อื่นผู้ไม่เข้าใจหรือไม่รู้ถึงพุทธภาวะและนำพาเขาเหล่านั้นไปเข้าถึงพุทธภาวะด้วยปัญญาของตน (สมาคมสร้างคุณค่าแห่งประเทศไทย, 2542: 323-338)

2. การศึกษาพุทธภาวะจากความรู้ความเข้าใจของพระสงฆ์มหานิกายต่อประเด็นหลักศรัทธาศึกษา และปฏิบัติ สามารถอธิบายได้ดังนี้

ประเด็นหลักศรัทธาของพุทธภาวะในความรู้ความเข้าใจของพระสงฆ์มีคำที่ปรากฏซ้ำที่สะท้อนถึงความหมายของพุทธภาวะคือความเป็นพุทธะที่เป็นจิตเดิมแท้ของทุกคน ดังคำสอนที่กล่าวว่าสรรพสัตว์ล้วนมีพุทธภาวะ “ความเป็นพุทธะ” หมายถึงความเป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน ผู้รู้แจ้งความเป็นธรรมดาที่อยู่ตามสภาวะธรรมชาติอย่างบริสุทธิ์ใจต่อสรรพสิ่งคือสัตว์ สิ่งของ และโลกต่าง ๆ สิ่งดีชั่ว สิ่งผิดชอบ ความเหมาะสม เหตุผล ไตรลักษณ์ อริยสัจ 4 อิทัปปัจจยตา 12 รวมถึงความเที่ยง ความสุข ความเป็นแก่นสาร นำมาซึ่งความไม่ประมาทพลาดพลั้งและการปล่อยวางความยึดมั่น ส่วน “จิตเดิมแท้ของทุกคน” คือบุคคลล้วนมีความรู้สึกที่เป็นปกติ เจตสิกที่ก่อให้เกิดความผิดความรู้สึกที่ปราศจากความเศร้าหมองและไม่เป็นโทษของผู้ใดหรือสิ่งใด และความรู้สึกที่บริสุทธิ์ไม่เจือปนด้วยการปรุงแต่งความคิด ไม่ขาวดำ ไม่ชายหญิงซึ่งเป็นศุขนิยตาที่เหนือการมีและไม่มี ตลอดจนการกลับสู่ความเป็นพุทธะ ดังตัวอย่างคำกล่าวของหลวงจีนชัยภัทร (เสียว้าง) ว่า

ความเป็นพุทธะก็คือการรู้ตนเอง แต่อีกมุมมองหนึ่ง “พุทธะ” คือ การไม่ใช่ตัวไม่ใช่ตน เพราะว่าในสมัยพุทธกาลพระพุทธรูปไม่ได้เป็นอย่างนี้ เรารู้หรือว่าพระพุทธรูปหน้าตาอย่างนี้ แล้วทำไมแต่ละนิภายในพระพุทธรูปถึงปั้นพระพุทธรูปไม่เหมือนกัน ถ้าบอกว่าพระพุทธรูปเป็นอย่างนี้ทำไมไม่เหมือนกันทั้งโลกหละ หรืออย่างคำว่า “พระพุทธรูปเจ้า” “ตถาคตเจ้า” ก็เป็นคำที่สาวกได้ตั้งขึ้นภายหลังเพื่อเรียกหรือแต่งตั้งตำแหน่งพระองค์ขึ้นมา หรือคำว่า “พุทธะ” ก็ดีก็เป็นเพียงคำนามที่ใช้เพื่อเรียกผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบานจากกิเลสเหมือนกัน หรือถ้าเราไปศึกษาอีกก็จะพบว่าพระพุทธรูปเจ้าไม่ได้มีแค่องค์เดียว ซึ่งแนวคิดนี้ยังก่อให้เกิดแนวคิดพุทธภาวะ เป็นความเชื่อดั้งเดิมหรือคำสอนของมหานิกายที่ว่าแต่เดิมคนเรามีจิตแห่งพุทธะอยู่ในตัว... เดิมแท้จิตมนุษย์เป็นจิตที่บริสุทธิ์ เมื่อเวลาผ่านไปจิตที่เคยบริสุทธิ์นั้นเริ่มมีสิ่งแปดเปื้อนปนเปื้อนเข้ามา ดังนั้นจึงสรุปว่า

พุทธภาวะ คือ จิตเต็มแท้ที่ไม่มีสิ่งเจือปน ไม่ขาว ไม่ดำ ไม่ชาย ไม่หญิง ไม่มีอะไรเลย หรือกล่าวได้ว่าเป็นจิตแห่งพุทธะ

(หลวงจีนชัยภัทร (เสียด่าง), สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 25 พฤศจิกายน 2562)

ประเด็นหลักศึกษาพุทธภาวะที่ปรากฏในความเข้าใจของพระสงฆ์สะท้อนให้ถึงการเรียนรู้พุทธภาวะจากตัวเราและสิ่งที่อยู่รอบตัวเรา ซึ่งการเรียนรู้ตัวเราคือการเรียนรู้การเจริญสติ ศีลหลักวินัย สมาธิ การภาวนา และปัญญาทำให้เห็นกิเลสหรือภัยแห่งสังสารวัฏ นำไปสู่การดับหรือการออกจากวงจรอุบาทว์ของสิ่งที่มีโทษทั้งทางกายและจิตใจ ตลอดจนการเรียนรู้และอยู่กับความคิดของตนเองให้มากขึ้น ส่งผลให้การทำกิจวัตรประจำวันที่ดีที่สุดตามธรรมดาหรือธรรมชาตินั้น รวมถึงการปล่อยวางความคิดที่ปรุงแต่งเสริมความธรรมดาให้กลายเป็นสิ่งที่เราอยากให้เป็นมากขึ้น ทำให้เกิดการค้นพบธรรมชาติแห่งพุทธะในตัวเอง เพราะการศึกษาพุทธภาวะก็บอกความหมายในตัวเองว่าเป็นธรรมชาติแห่งความเป็นพุทธะที่ปรากฏอย่างมีศักดิ์ศรีเท่าเทียมกัน คือพุทธะไม่ได้หนีไปจากตัวเรา เพราะว่าทุกคนมีจิตแห่งพุทธะ การศึกษาพุทธภาวะยังก่อให้เกิดการเข้าถึงความว่างหรือจิตว่าง คำว่าจิตว่างไม่ใช่จิตที่เหม่อลอย แต่เป็นจิตที่ประกอบด้วยสมาธิตั้งมั่นในสิ่งที่ทำให้เกิดความเท่าทันในการปฏิบัติชีวิต เช่น การมีสมาธิตอนเรียนหนังสือที่เราใช้ทำความเข้าใจจากตัวหนังสือหรือคำที่ครูอาจารย์สอน ปราศจากการเหม่อลอยคิดเรื่องอื่นที่กังวลในอดีตหรืออนาคต เป็นต้น

การเรียนรู้พุทธภาวะจากสิ่งรอบตัวเราคือการเรียนรู้จากความเป็นพุทธะของพระพุทธเจ้าและหลักธรรมคำสอนของพระองค์จากพระสูตรต่าง ๆ เช่น ปรัชญาปารมิตาสูตโร โศลกคำสอนของท่านหลักใจว่า เป็นต้น โดยการหยิบมาลองศึกษาปฏิบัติลองชิมดูว่าผลการปฏิบัติทำให้เห็นความธรรมดาของสรรพสิ่งไหม? จิตสงบไหมนิ่งไหม? รวมถึงการฟังคำสอนของจากพระอาจารย์ผู้สืบทอดคำสอนจากบูรพาจารย์ เช่น สมัยก่อนจะมีท่านเจ้าคุณเย็นเขียวซื้อหูที่ท่านแนะนำสิ่งที่ท่านค้นพบจากการศึกษาปฏิบัติของท่าน หรือวัดในสาธารณรัฐจีน (ไต้หวัน) ที่มีการเปิดหลักสูตรสอนพุทธภาวะแก่พระสงฆ์และฆราวาสเป็นกิจจะลักษณะ ตลอดจนการศึกษาจากสรรพสิ่งในทุกเวลาและสถานที่ซึ่งปรากฏในชีวิตเรา ตัวอย่างเช่น ประเพณี วัฒนธรรม สังคม ความเชื่อ และสื่อต่าง ๆ สามารถนำมาศึกษาเพื่อให้เห็นความเป็นธรรมดาของสิ่งทั้งหลายได้ทั้งหมดอยู่ที่ตัวเราเองว่าถูกจริตกับสิ่งไหน เช่น การอ่านหนังสือวรรณกรรมอ้างอิงประวัติของพระพุทธเจ้าที่เขียนโดยแฮร์มันส์ เฮสเส ภาพยนตร์ต่าง ๆ หรือเว็บไซต์ธรรมะที่มีการสอนทฤษฎีแนวคิดพุทธภาวะซึ่งถ้าเราหากจะพบว่าสิ่งเรานั้นมีอยู่เยอะ หรือการส่องกระจกแล้วเห็นตัวเรา การอาบน้ำในห้องน้ำ การเข้านอนที่ห้องนอนก็ล้วนสามารถเกิดการศึกษาและปฏิบัติพุทธภาวะได้ทั้งสิ้น ดังตัวอย่างคำกล่าวของหลวงจีนใบฎีกาประสิทธิ์ (เสียด่าง) ว่า

เราเรียนรู้สภาวะตรงนั้นและทราบถึงผลก็มาดูแลเหตุที่เราเรียนรู้กับมันอย่างไร เราเรียนธรรมชาติที่มันกระทบกับเราเนี่ย เราอยู่กับมันด้วยอะไรหรือเราอยู่กับมันอย่างไร ตัวอย่างเช่น ท่าน (ตัวผู้สัมภาษณ์) เกลียดฉันทมากเลย แต่ว่าซื้อเฮีย (หลวงพี่) ต้องไปคุยกับท่าน เหตุคือมันต้องไปคุยเพราะว่าเราอยู่ทำงานร่วมกัน แต่ฉันทเกลียดโคตรเกลียดเลยเห็นหน้าแล้วขะแยง พอมันไปอยู่สภาวะที่เหตุทำให้ต้องไปเจอกันเนี่ย เราจะอยู่กับมันอย่างไร เราอยู่กับความเกลียดหรือเราแยกความเกลียดออกจากเหตุไหม ความเกลียดคืออารมณ์ที่เราไปตั้งมั่นขึ้นมาเองตามสภาวะของความโลภ ความโกรธ ความหลงแล้วเราก็ตั้งความเกลียดขึ้นมา ตั้งใจหยั

แห่งความเกลียดในความเป็นตัวกูของกูแล้วเราจะแยกมันออกจากสถานะที่เราเริ่มต้นเรียนรู้ธรรมชาติซึ่งกันและกัน เพื่อที่จะอยู่กับความเกลียดอย่างไรและอยู่กับตรงนั้นอย่างไร เกลียดจึงเลยแต่อยู่ได้ด้วยการแยกมันออกจากกัน คือ แยกความเกลียดออกจากเหตุที่เราต้องเข้าไปคุยกับท่านด้วยเหตุไม่ใช่ความเกลียด เพราะว่าอารมณ์มันก็เป็นเพียงแค่ส่วนประกอบ หากเราอารมณ์เป็นที่ตั้งมันก็จะไม่มีเหตุเพราะว่าอารมณ์มันไปทำลายเหตุผล

สรุปได้ว่าการศึกษาหรือปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนาก็มีเพียงเท่านี้ ธรรมชาติเกิดขึ้นและดับไป คือธรรมชาติที่ฉันต้องไปคุย คุยกับท่านแล้วการคุยก็จบไป สิ่งใหม่มาก็เรียนรู้กันไปเรื่อย ๆ คือมันจะไม่เป็นแบบ 1 2 3 มันจะเป็นแบบ 1 คือเริ่ม 1 จบ 1 ฉันเริ่มต้นไปพอฉันจบแล้วฉันก็กลับมาอยู่ที่จุดเริ่มต้น เพราะว่าสิ่งที่เกิดมาจากใจฉันก็กลับมาใจ วันนี้ฉันไปจากใจแล้วฉันกลับมาจากใจ คือ ฉัน 1 ไป 2 ฉัน 2 กลับมา 1 ฉันไป 1 ไป 2 ไป 3 แล้วฉันก็กลับมา 3 มา 2 มา 1 เมื่อฉันไป 1 2 3 4 แล้วฉันก็กลับมา 4 3 2 1 ฉันไป 1 แล้วก็ต้องกลับมาอย่างนี้เสมอ จะมาบอกว่าตอนนี้ฉันมีความสุขมากเลยกับเบอร์ 4 แล้วฉันจะแก้ปัญหากับเบอร์ 4 แต่ลืมไปว่าเบอร์ 4 มันเริ่มต้นมาจากเบอร์ 3 แล้วคุณก็ไปแก้ปัญหาคับเบอร์ 4 แล้วก็แก้ปัญหามันไม่ตกหรือไม่จบ เพราะว่าคุณไม่ได้กลับไปสู่ภาวะเริ่มต้นสภาวะจิตเดิมแท้หรือจิตเริ่มต้นของเรา โดยลืมไปว่าเราเริ่มต้นมาจากไหน

(หลวงจีนใบฎีกาประสิทธิ์ (เสี่ยจิ้น), สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 25 มกราคม 2562)

ประเด็นหลักปฏิบัติพุทธภาวะที่ปรากฏในความเข้าใจของพระสงฆ์แสดงให้เห็นถึงการพัฒนาตนเองในทุกวันหรือทุกช่วงขณะที่สามารถฝึกฝนได้ ซึ่งสรุปเป็นแนวทางเดียวกันคือการพิจารณาหรือการกระทำที่เกี่ยวข้องกับจิตใจให้เห็นถึงความเป็นธรรมชาติของสิ่งทั้งหลาย โดยการปฏิบัติเริ่มจากการตั้งปณิธานของตนเองที่ต้องการเข้าถึงความเป็นพุทธะที่ทุกคนสามารถเข้าถึงได้ หรือการตั้งปณิธานไปเกิดในดินแดนพุทธเกษตรของพระพุทธเจ้าองค์ต่าง ๆ นำมาซึ่งการสำรวจภายในใจและการสำรวจสิ่งภายนอกจิตใจขณะกระทำสิ่งต่าง ๆ ด้วยการทำใจให้ว่าง การวางใจเป็นกลาง หรือการนำจิตของพระพุทธเจ้าและพระโพธิสัตว์มาใช้ส่องจิตตนเอง การสำรวจภายในใจ เช่น การพิจารณาความรู้สึกหรือการมีสติตั้งมั่นในสมาธิระหว่างการหายใจ การนั่ง การกระโดด การเดินทาง การเข้าใจความคิดฟุ้งซ่านที่โลก โภธ และหลง เป็นต้น ส่วนการสำรวจสิ่งกระทำภายนอก เช่น การอาศัยตัวอย่างของสิ่งต่าง ๆ เป็นเครื่องมือหรืออาหารทางจิต การนับลูกประคำ การสวดคาถาหัวใจพระอวโลกิเตศวร การทำตามศีลวินัย การร่วมทำสังฆกรรมกิจกรรมอันดีงามร่วมกับผู้อื่น เป็นต้น ดังคำกล่าวของหลวงจีนภานุวัฒน์ (เสี่ยสก) ว่า

สิ่งที่เราอยากจะค้นพบตามแนวทางการศึกษาปฏิบัติคือความมีสติ ความตื่นรู้ ความไม่ประมาท เมื่อค้นหาแนวทางการศึกษาปฏิบัติที่พระพุทธเจ้าสอน ชื่อเสี่ย (หลวงพี่) ก็เจอเรื่องสติปัฏฐาน ๔ คือการดำรงสติให้อยู่กับตัวโดยไม่มีกิเลสมาครอบงำด้วยการมีสติอยู่ที่กาย การมีสติที่เวทนา การมีสติที่จิต การมีสติที่ธรรม จะสังเกตได้ว่ากระบวนการของพระพุทธเจ้าในด้านสติปัฏฐาน 4 นั้นเป็นกระบวนการที่สอดคล้องกับการเป็นพุทธะอย่างแท้จริง เพราะเป็นสิ่งที่ส่งเสริมการตื่นรู้ การรู้เท่าทันกิเลส ซึ่งเป็นการสร้างเครื่องห่อหุ้มดวงจิตไม่ให้กิเลสมาชนะใจของเรา หลักการดังกล่าวนำไปปฏิบัติตามความเข้าใจในฐานะความเป็นปุถุชนคนธรรมดา ถึงแม้จะเป็นพระสงฆ์แต่ก็ยังถือว่าเป็นสมมุติสงฆ์อยู่ การปฏิบัติในชีวิตประจำวันของเรามักจะบอกว่าเราหนีไม่พ้นเลย

ในสามัญลักษณ์ 3 คือ การเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป สังเกตได้อย่างง่ายดายไม่ว่าจะเป็นอารมณ์ ความรู้สึก หรือเหตุการณ์ต่าง ๆ ก็อยู่ในลักษณะเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป ที่นี้การมีภาวะพุทธะ การตื่นรู้ ความไม่ประมาท เมื่อเรานำสิ่งเหล่านี้เอามาเป็นเครื่องป้องกันตัวเรา เพื่อป้องกันตัวเราในสิ่งที่เราจะทำนั้นคืออะไร มีคุณประโยชน์อย่างไร หากกระทำแล้วจะเกิดความเสียหายอย่างไร คือทำให้เรามีสติพิจารณาสิ่งต่าง ๆ อย่างถี่ถ้วน ลึกซึ้งทั้งเชิงลึกและเชิงกว้างมากขึ้น เรานำสิ่งเหล่านี้ที่เป็นคำสอนในเรื่องสติปัฏฐานที่ก่อเกิดพุทธภาวะมาใช้ในชีวิตประจำวันได้บ้าง ไม่ได้บ้างก็อยู่ที่ตัวเรา เพราะว่าเราต้องมีการพัฒนาตนเองอยู่ทุกวันนั่นเอง

(หลวงจีนภานุวัฒน์ (เสี่ยสก), สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 19 พฤศจิกายน 2561)

3. การศึกษาความรู้และความเข้าใจของคณะสงฆ์จีนในพุทธภาวะต่อการพัฒนามนุษย์และสังคมสามารถอธิบายได้ดังนี้

การพัฒนามนุษย์และการพัฒนาสังคมด้วยพุทธภาวะเกิดจากการพัฒนาจิตของตนเองนำมาซึ่งสังคมที่สงบสุข การพัฒนาตนเองเกิดจากการรู้ตัวเอง เข้าใจตัวเอง รู้สิทธิ รู้ศักยภาพ รู้ความเป็นพุทธะแห่งตน รู้ความเสมอภาคเท่าเทียมในการเข้าถึงพุทธภาวะของตนและผู้อื่น รู้ว่าทำอะไรอยู่ รู้เหตุตามจริง ตลอดจนการลดความกลัวหรือการทำให้เสียกำแพงในจิตใจของตนเองไปสู่ความกล้าในการพัฒนาจิตใจให้สูงขึ้นตามวิธีการที่ดีงามซึ่งตรงกับจิตความชอบและประโยชน์ทางจิตของตนเอง ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ขจัดจิตไม่ให้ความมัวหมองของกิเลสมาเกาะห่อหุ้มใจตน เป็นการทำให้ตนเองเข้าสู่ความสมบูรณ์ทางจิตใจนำมาซึ่งความพร้อมที่จะช่วยเหลือผู้อื่นด้วยการเรียนรู้และผสมสิ่งที่ขาดในพุทธภาวะให้กับเขาเหล่านั้น

การพัฒนาสังคมเกิดจากความเป็นธรรมดาของสังคมที่เราทุกคนล้วนเป็นส่วนหนึ่งที่มีความเกี่ยวข้องกับบุคคลรอบข้างหรือสิ่งที่เกิดขึ้นไม่ว่าด้านใดด้านหนึ่ง เมื่อบุคคลในสังคมเข้าใจและพัฒนาจิตใจเข้าสู่พุทธภาวะอันเป็นจิตเดิมแท้ซึ่งการกระทำที่ดีงามในสังคมตามกาละโอกาส ดังคนที่ว่ายน้ำแข็งไปช่วยคนตกน้ำฉนั้นนั้น โดยการช่วยเหลือผู้อื่นด้วยการทำตนเองให้ตัวอย่างเป็นการสอนหรือนำพาผู้อื่นที่ดีกว่าการสอนด้วยเสียกระดาก นอกจากนี้เมื่อทุกคนมีสติพิจารณาสิ่งต่าง ๆ ตามความจริงซึ่งทุกคนสามารถนำมาปฏิบัติได้ในทุกชนชาติศาสนาอย่างไร้ข้อจำกัดและขัดเกลาเรื่อย ๆ จนทุกคนร่วมทำมากขึ้น จักทำให้สังคมนั้น ๆ เกิดความเท่าทันในการดำรงชีวิตด้วยความไม่ประมาทและนำมาซึ่งความสงบสุข ดังตัวอย่างพระโพธิสัตว์กวนอิมปางพันเนตรพันกรที่สะท้อนถึงบุคคลหนึ่งที่ใช้ตาและมือช่วยเหลือตนเองและผู้อื่น เมื่อผู้อื่นได้รับดวงตาและมือแล้วก็ไปช่วยคนอื่นต่อ ๆ ไป เริ่มจากหนึ่งคนเป็นสอง สองคนเป็นสี่ สี่คนเป็นแปด ซึ่งทวีคูณต่อไปเป็นพันเป็นหมื่นอย่างไม่รู้จบ นอกจากนี้การศรัทธา ศึกษา และปฏิบัติยังก่อให้เกิดรูปแบบการกระทำของสังคมนั้น ๆ ได้ เช่น เราจะเห็นในหนังหรือในวรรณกรรมของจีนที่พระสงฆ์พบกับฆราวาสหรือฆราวาสพบกับพระสงฆ์ล้วนทำความเคารพกันด้วยการกล่าวพระนามพระอมิตาพุทธว่า “อโห มี ทอ ฮุก” ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความเคารพความเป็นพุทธะที่มีอย่างเสมอภาคเท่าเทียมกัน แต่ในประเทศไทยไม่ปรากฏเพราะถูกผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมที่แบ่งความสูงศักดิ์ระหว่างพระสงฆ์กับฆราวาส

สังคมสงบสุขหมายถึงโลกอันผาสุกที่ปราศจากความวุ่นวายภายในจิตและภายนอกใจเพราะผู้คนในสังคมได้รับการพัฒนาให้รู้เห็นและเข้าถึงพุทธภาวะที่เท่าเทียมเสมอภาคกันในทุกคน ทำให้บุคคลต่าง ๆ รู้

หน้าที่อย่างสอดคล้องกันและกระทำตามความถูกต้องเมื่อนั้นสังคมก็สงบสุข ไม่ขัดแย้งเบียดเบียน เมื่อผู้คนล้วนรู้เห็นและเข้าถึงพุทธภาวะอาจกล่าวได้ว่าการพัฒนาสังคมให้สงบอาจจะไม่ต้องพัฒนาเลย เพราะสังคมสุขในตัวเองแล้ว ดังคำกล่าวของหลวงจีนธรรมรักษ์จีนประจิด (เย็นอี) ว่า

พระโพธิสัตว์เมื่อพยายามฝึกตนอยู่ในสังคมหรือในชีวิตประจำวันของตนก็มักจะพบเจอผู้คนที่มีประสบปัญหาจากความทุกข์ที่ตนพบเจอหรือเคยผ่านมา ก็เกิดความเมตตาที่จะช่วยเหลือเขาด้วยเพราะพระโพธิสัตว์มองว่าผู้อื่นก็มีความสามารถในการเห็นความธรรมดาของสรรพสิ่งและสำเร็จเป็นพุทธะได้ ก็พยายามช่วยเหลือหรือนำความรู้ของตนไปใช้ในสังคมที่ตนอยู่ หรือที่มหายานเรามักกล่าวว่าเป็นการขนสรรพสัตว์จำนวนมากให้ไปสู่พุทธภูมิ เพราะว่าเมื่อเราช่วยเขาหนึ่งหรือช่วยสิบ หนึ่งหรือสิบนั้นเห็นความธรรมดาแล้วก็ช่วยผู้อื่นต่อทำให้สังคมพัฒนาดีขึ้น เนื่องจากผู้คนมีการพัฒนาทางจิตใจที่ดีแล้ว เกิดปัญญาแล้ว ดังนั้นการกระทำเพื่อจุดไฟเผาหัวตัวเองหรือผู้อื่นจึงไม่เกิดขึ้น

ความสงบสุขของสังคม คือ หมู่คนในชุมชนมีความสอดคล้องกันท่ามกลางความหลากหลายในความคิด ทำให้เกิดกิจกรรมในการดำรงชีวิตที่มีความพร้อมเพียงในทางเดียวกัน ไม่ขัดแย้งหรือเบียดเบียนกัน สังคมเราก็เกิดความสงบสุขขึ้น เมื่อเรามีความสงบสุขทางใจเพราะการเห็นธรรมดาของสรรพสิ่งย่อมเกิดขึ้นจากการปฏิบัติตนได้ถูกต้องตามความแท้จริงของสิ่งนั้น ๆ ไม่ใช่เกิดเพราะเราโกรธ เราโลภ เราหลงผิด เราริษยา เราเครียดแค้น เราถือตัว เราฟุ้งซ่าน เราหวั่น เราลังเลใจ เราไม่ละอาย เราไม่เกรงกลัว เป็นต้น... ดังนั้นการมองเห็นความธรรมดาของสรรพสิ่งที่ผู้คนมีอยู่แล้วในตนเองทำให้เกิดการดำเนินชีวิตด้วยการช่วยเหลือซึ่งกันและกันเพื่อสร้างความสงบสุขทางใจจึงเป็นการสร้างสังคมที่สงบสุขอย่างแท้จริง

(หลวงจีนธรรมรักษ์จีนประจิด (เย็นอี), สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 14 มีนาคม 2562)

อภิปรายผล

งานวิจัยนี้พบว่าพุทธภาวะที่ปรากฏในพระคัมภีร์มหายานและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับประเด็นหลักศรัทธาคือการเชื่อในภาวะเดิมแท้ที่สะอาดบริสุทธิ์สรรพสัตว์มีอย่างเสมอภาคสอดคล้องกับงานวิจัยของ Tony Sin-Heng See (2016: 47) ที่กล่าวถึงพุทธภาวะในความหมายสิ่งที่สะอาดบริสุทธิ์ (pure and immaculate) ที่สรรพสัตว์ล้วนมีอยู่ ทำให้กล่าวได้ว่าเขาเหล่านั้นล้วนเข้าถึงความเป็นพุทธะได้

ประเด็นหลักศึกษาพบว่าการเรียนรู้พุทธภาวะเกิดจากการเข้าใจแก่นคำสอนของพระพุทธศาสนา คือ ความเที่ยงแท้ ความสุข ความเป็นแก่นสาร และความบริสุทธิ์ ซึ่งปรากฏอยู่ในความจริงทุกสรรพสิ่ง ทุกช่วงเวลา และทุกสถานที่ ทำให้เกิดความเข้าใจในความสะอาดบริสุทธิ์และความเสมอภาคได้อย่างถูกต้องตามความจริง นำมาซึ่งการปฏิบัติหรือการเปลี่ยนเครื่องอาศัยของจิตอันปราศจากการปรุงแต่ง สอดคล้องกับโคลกคำสอนของท่านฮุยเญิงผู้เป็นพระสังฆปริณายกรูปที่ 6 แห่งนิกายเซนว่า “โพธิ์ไซร์เดิมไรต้น กระจกยลหามีไม่ แท้จริงปราศสิ่งใด แล้วที่ไหนจะเกิดธุลี” ซึ่งอธิบายว่าสาระทั้งหลายไม่ใช่ตัวตนและไม่ได้ยึดติดในอะไร ๆ อจิตคือการไม่คิด แม้จะเข้าไปข้องแวะกับความคิดก็ตาม การไม่ยึดติดใด ๆ นี้แลคือธรรมชาติดั้งเดิมของมนุษย์ (ส. ศิวรักษ์, 2542: 91-92)

ประเด็นในหลักปฏิบัติของพุทธภาวะที่ปรากฏในพระคัมภีร์มหายานแสดงให้เห็นถึงการบ่มเพาะเมล็ดพันธุ์แห่งพุทธะให้เติบโต แม้ว่าแนวทางปฏิบัติมีอย่างหลากหลายแต่ล้วนสะท้อนให้เห็นถึงการปฏิบัติของพระโพธิสัตว์ในระดับโลกุตระที่หยุดคิดปรุงแต่งทำให้ปฏิบัติสู่พุทธภาวะ ก่อเกิดปัญญารู้แจ้งโดยชอบด้วยตนเอง นำมาซึ่งประโยชน์และความสุขของสรรพสัตว์ด้วยการนำพาผู้อื่นให้เข้าถึงความจริงอันสงบสุขสะอาดปราศจากกิเลส เพราะอาศัยเหตุแห่งความเมตตากรุณาที่เกิดพร้อมปัญญาที่เห็นถึงความเสมอภาคอย่างเท่าเทียมกันของสรรพสัตว์ ดังคำกล่าวที่ปรากฏในคำสอนของฮวงโป ผู้เป็นหลานศิษย์ของท่านฮุยเหิงว่า

เนื่องจากจิตคือพุทธะ วิธีที่ฉลาดเพื่อลูถึงสิ่งๆ นี้ก็คือการเพาะให้พุทธะจิตนั้นผลิออกมาให้เห็นเท่านั้นเอง เพียงแต่เธอทำมันให้ว่างจากความคิดปรุงแต่งต่าง ๆ ซึ่งล้วนแต่นำไปสู่การเกิดและการดับอยู่ตลอดเวลา และนำไปสู่ความทุกข์เดือดร้อนใจของสัตว์โลกและโลกอื่นๆ พวกเธอก็จะไม่มีเวลาจำเป็นที่จะต้องมียวิธีปฏิบัติเพื่อการตรัสรู้และอะไรทำนองนั้น นานาชนิดเลย

(ฮวงโป, 2536: 33)

ส่วนพุทธภาวะจากความรู้ความเข้าใจของพระสงฆ์มหายานจีนนิยามต่อประเด็นหลักศรัทธาคือการเชื่อในความเป็นพุทธะที่เป็นจิตเดิมแท้ของทุกคน ดังคำสอนของพระพุทธเจ้าที่กล่าวว่า “สรรพสัตว์ล้วนมีพุทธภาวะ” ซึ่งเป็นคำยืนยันความสามารถเป็นพุทธะของทุกสรรพสัตว์ที่มีอย่างเท่าเทียมกัน ดังผลการศึกษาของจูชงเหมี่ยว (朱松苗) และโฮ่วเสี่ยวปิน (侯晓斌) กล่าวว่าจิตเดิมแท้คือพุทธะ ผู้ส่วนผู้ที่ถูกอวิชากิเลสทอหุ้มจิตใจ ตั้งฝุ่นละอองเกาะจิตให้มัวหมองเกิดเป็นความโลภ ความโกรธ และความหลงในจิต เขาผู้นั้นจะมองไม่เห็น “จิตเดิมแท้” ซึ่งอยู่ภายในตน ดังนั้นเมื่อบุคคลสามารถขจัดความมัวหมองของกิเลสอย่างหมดจดก็จะพบ “จิตเดิมแท้” หรือธรรมชาติแห่งพุทธะที่มีอยู่ในตนเองและทุกสรรพสิ่ง อันเป็นการแสดงให้เห็นถึงภาวะของการบรรลุ “พุทธภาวะ” หรือ “พุทธจิต” สำเร็จเป็นพระพุทธเจ้าตามแนวคิดของนิยายเซน (2015: 72)

ประเด็นศึกษาพบว่าการเรียนรู้พุทธภาวะโดยอาศัยตัวเราตามสติ ความคิด อารมณ์ และร่างกาย ส่วนการศึกษาจากสิ่งที่อยู่รอบตัวเราคือสังคัมวัฒนธรรมและสื่อต่าง ๆ นำมาซึ่งปัญญาทำให้เห็นกิเลสหรือภัยแห่งสังสารวัฏ ทำให้ออกจากวงจรอุบาทว์ของสิ่งที่มีโทษทั้งทางกายและจิตใจ รวมถึงการปล่อยวางความคิดที่ปรุงแต่งเสริมความธรรมดาให้กลายเป็นสิ่งที่เรายากให้เป็นมากขึ้นทำให้เกิดการค้นพบธรรมชาติแห่งความเป็นพุทธะในตัวเอง สอดคล้องกับการศึกษาของถาปกรณ กำนิตศรีที่กล่าวว่าสภาพจิตของบุคคลระดับพระพุทธเจ้าผู้ซึ่งได้พัฒนาพุทธภาวะของตนให้ปราศจากอาสวะกิเลสทั้งปวงคือการพัฒนาศักยภาพของตนเองให้กลายมาเป็นความจริงอันสมบูรณ์ของผู้ที่ปราศจากกิเลสอาสวะอย่างสิ้นเชิง (2552: 26)

ประเด็นปฏิบัติพบว่าการกระทำเพื่อพัฒนาตนเองในทุกวันหรือทุกช่วงขณะที่สามารถฝึกฝนได้ด้วยการพิจารณาหรือการกระทำที่เกี่ยวข้องกับจิตใจ ทำให้เห็นความเป็นธรรมดาของสิ่งทั้งหลาย นำมาซึ่งการเข้าถึงพุทธภาวะตามความเป็นจริงในจิตของตนและการปฏิบัติที่เท่าทันต่อเหตุการณ์หรือสภาวะนั้น ๆ สอดคล้องกับแนวคิดการปฏิบัติในหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าที่สอนให้ผู้คนเข้าใจและสามารถดำเนินชีวิตที่สอดคล้องกับกฎธรรมชาติ ปราศจากการคิดปรุงแต่งที่นำมาซึ่งอวิชชาและความทุกข์ทั้งหลาย โดยคำสอนของพระองค์แบ่ง

ได้ 2 ลักษณะคือ (1) คำสอนให้เข้าใจธรรมชาติที่แท้จริงของโลก (2) คำสอนที่เป็นแบบแผนการกระทำที่ไม่ขัดต่อธรรมชาติของโลกหรือที่เรียกว่าศีลธรรม (King, 2002: 279-280)

สำหรับความรู้และความเข้าใจของคณะสงฆ์จีนในพุทธภาวะต่อประเด็นการพัฒนามนุษย์พบว่า การพัฒนาตนเองเกิดจากการรู้ตัวเอง เข้าใจตัวเอง รู้สิทธิ รู้ศักยภาพ รู้ความเป็นพุทธะแห่งตน รู้ความเสมอภาคเท่าเทียมในการเข้าถึงพุทธภาวะของตนและผู้อื่น รู้ว่าทำอะไรอยู่ รู้เหตุตามจริง ตลอดจนการลดความกลัวหรือการทำลายกำแพงในจิตใจของตนเองไปสู่ความกล้าในการพัฒนาจิตใจให้สูงขึ้นตามวิธีการที่ตรงซึ่งตรงกับจริตความชอบและประโยชน์ทางจิตของตนเอง ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ขจัดจิตไม่ให้ความมัวหมองของกิเลสมาเกาะห่อหุ้มใจตน เป็นการทำให้ตนเองเข้าสู่ความสมบูรณ์ทางจิตใจนำมาซึ่งความพร้อมที่จะช่วยเหลือผู้อื่นด้วยการเรียนรู้และผสมสิ่งที่ขาดในพุทธภาวะให้กับเขาเหล่านั้น

การพัฒนาสังคมเกิดจากความเป็นธรรมดาของสังคมที่เราทุกคนล้วนเป็นส่วนหนึ่งที่มีความเกี่ยวข้องกับบุคคลรอบข้างหรือสิ่งที่เกิดขึ้นไม่ว่าด้านใดด้านหนึ่ง เมื่อบุคคลในสังคมเข้าใจและพัฒนาจิตใจเข้าสู่พุทธภาวะอันเป็นจิตเดิมแท้นำมาซึ่งการกระทำที่ตรงตามกาละโอกาส ซึ่งสามารถปฏิบัติได้ในทุกชนชาติ ศาสนาอย่างไร้ข้อจำกัดด้วยความไม่ประมาทและขัดเกลาก่อนอย่างต่อเนื่อง เมื่อทุกคนร่วมทำมากขึ้นทำให้สังคมไม่ประมาทและเกิดความเท่าทันในการดำรงชีวิต ก่อให้เกิดรูปแบบการกระทำของสังคมนั้น ๆ นำมาซึ่งความสงบสุข สอดคล้องกับผลการศึกษาของไกรฤกษ์ ศีลาคมและศิริวรรณ เกษมศานต์กิตติการ คือเมื่อเราทราบว่ามีมนุษย์มีความสามารถที่จะอยู่บนโลกใบนี้ได้เป็นอย่างดีอยู่เหนือทุกข์ ทำไมเราจึงไม่ใช้ศักยภาพอันนี้ให้เต็มความสามารถของเราในการที่จะเรียนรู้ธรรมะเพื่อจะนำมาใช้ในการดับทุกข์ทางใจของเรา เพราะเราทุกคนมีความสามารถนี้อยู่ในตัว และเมื่อเราได้เรียนรู้ที่จะดับทุกข์ทางใจของตนได้แล้วมีชีวิตที่สงบเย็นได้แล้ว ก็ควรเป็นอย่างยิ่งที่เผยแพร่ความรู้นี้เพื่อให้ผู้อื่นได้ตระหนักรู้ถึงความสามารถของตัวเองว่า ตัวเขาสามารถที่จะเรียนรู้ที่จะอยู่เหนือความทุกข์ได้ในชีวิตปัจจุบันนี้ เมื่อเราทุกคนได้ใช้ศักยภาพอันนี้อย่างเต็มที่แล้ว โลกใบนี้เองที่จะกลายเป็นสุขาวดีพุทธเกษตรอันเป็นดินแดนแห่งความสุขและความบริสุทธิ์ของทุกคน (2535: 130)

การพัฒนาจิตของตนเองและผู้อื่นให้รับรู้และเข้าถึงพุทธภาวะนำมาซึ่งสังคมที่สงบสุข คือโลกอันผาสุกที่ปราศจากความวุ่นวายภายในจิตและภายนอกใจ เพราะผู้คนในสังคมได้รับการพัฒนาให้รู้เห็นและเข้าถึงพุทธภาวะที่เท่าเทียมเสมอภาคกันในทุกคน ทำให้บุคคลต่าง ๆ รู้หน้าที่อย่างสอดคล้องกันไม่ขัดแย้งเบียดเบียน และกระทำตามความถูกต้องเมื่อนั้นสังคมก็สงบสุข สอดคล้องกับผลการศึกษาหลักความสงบสุขในมหาปริณิพพานสูตรที่กล่าวถึงความสุขขั้นต้นที่เกิดจากการปฏิบัติศีล การไม่ละเมิดสิทธิผู้อื่น การมีใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ การเคารพกฎระเบียบสังคม ส่วนความสุขขั้นสูงคือการบรรลุนิพพานได้แก่ ภาวะการปราศจากกิเลสความโลภ ความโกรธ ความหลง นำมาซึ่งความสามัคคีปรองดองและการเกิดสมาธิกับปัญญาในการพัฒนาคุณธรรมอย่างไม่ประมาท (ประยงค์ จันทรแดง, 2560: 151)

ข้อเสนอแนะ

งานวิจัยนี้ได้ข้อค้นพบการเชื่อมโยงระหว่างพุทธภาวะที่เป็นความรู้จากพระโอษฐ์ของพระพุทธเจ้าที่ปรากฏในพระไตรปิฎกและอรรถกถาของบูรพาจารย์กับพุทธภาวะที่เกิดจากผู้เผยแผ่หลักคำสอนพระพุทธศาสนาในช่วงปัจจุบันที่ปรากฏในข้อมูลความเข้าใจของพระสงฆ์ในคณะสงฆ์จีนนิกายที่สะท้อนถึงภาวะเดิมแท้หรือจิตเดิมแท้ที่สะอาดบริสุทธิ์ซึ่งปรากฏอย่างเสมอภาคเท่าเทียมในทุกสรรพสัตว์ นำมาซึ่งการกระตุ้นให้เกิดการตื่นรู้ศักยภาพของตนและพัฒนาให้สามารถนำมาใช้เป็นประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่นตามหลักพระโพธิสัตว์ ผู้ซึ่งมุ่งหวังช่วยเหลือผู้อื่นด้วยปัญญาอันถูกต้องและความเมตตากรุณาเพื่อให้เขาเหล่านั้นเข้าถึงพุทธภาวะในตนเองโดยปราศจากสิ่งตอบแทน ทำให้เกิดสังคมที่สงบสุขไม่แบ่งแยกขัดแย้งกัน หลักการดังกล่าวสามารถประยุกต์ใช้ได้กับการพัฒนามนุษย์และสังคมด้วยการให้ความสำคัญกับสร้างคุณภาพแห่งจิตใจของบุคคลและผู้อื่นในสังคมตามความเป็นจริงอย่างเป็นธรรมชาติ นำมาซึ่งการลดความขัดแย้งและส่งเสริมความสงบสุขแห่งจิตใจ สำหรับประเด็นการศึกษาครั้งต่อไปควรศึกษาเปรียบเทียบพุทธภาวะในความเข้าใจของฆราวาสทำให้สะท้อนปรากฏการณ์ของหลักศรัทธา หลักศึกษา และปฏิบัติที่บุคคลต่าง ๆ ใช้เพื่อพัฒนามนุษย์และสังคม ตลอดจนการศึกษาประเด็นที่เกี่ยวข้องกับพุทธภาวะจากแหล่งข้อมูลอื่นที่เป็นพระคัมภีร์ภาษาจีนซึ่งเป็นข้อมูลปฐมภูมิ ทำให้เกิดองค์ความรู้และประโยชน์แก่ผู้สนใจในภายหลัง

เอกสารอ้างอิง

ไกรฤกษ์ ศิลาคม, และศิริวรรณ เกษมศานต์กิตติการ. (2535). พุทธภาวะในทัศนะเถรวาทและมหายาน.

วารสารมนุษยศาสตร์, 17(1), 118-131.

คณะสงฆ์จีนนิกายแห่งประเทศไทย. (2517). *โลกพระพุทธศาสนา*. ม.ป.ท.

คณะสงฆ์จีนนิกายแห่งประเทศไทย. (2536). *พระพุทธศาสนา*. ม.ป.ท.

คิมูระ ไทเคน. (2561). *ประวัติแนวคิดมหายาน* (เลียง เสถียรสุด, ผู้แปล.) (พิมพ์ครั้งที่ 4). นครปฐม: สำนักพิมพ์ต้นน้ำ.

จิตรกร ตั้งเกษมสุข, และธรรมเกียรติ กันอริ. (2547). *คู่มือการศึกษาวิถีพุทธ: หยาดเพชร หยาดธรรมภูมิปัญญาเพื่อการศึกษาไทย*. กรุงเทพมหานคร: กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ.

ถาปกรณ์ กำเนิดศรี. (2552). *มโนทัศน์เรื่องพุทธภาวะในฐานะรากฐานทางจริยธรรมในพุทธปรัชญามหายาน*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

นิโรธ จิตวิสุทธิ. (2557). *นิพพานฉบับพลัน*. กรุงเทพมหานคร: ก้าวแรก.

ประยงค์ จันทรแดง. (2560). การศึกษาวิเคราะห์เชิงปรัชญาในมหาปริณิพพานสูตร. *วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร*, 5(2), 144-158.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). (2537). *คำปราศรัยในพิธีรับรางวัลการศึกษาเพื่อสันติภาพ*. ปารีส: องค์การยูเนสโก.

- ยูวัล โนอาห์ แฮรารี. (2561). *เซเปียนส์ ประวัติย่อมนุษยชาติ* (นำชัย ชีววิวรรณ, ผู้แปล.). กรุงเทพมหานคร: บริษัท ยิปซี กรุ๊ป จำกัด
- ล.เสถียรสุด. (2551). *สนทนาเรื่องนิกายเซ็น*. กรุงเทพมหานคร: ไทยรายวันการพิมพ์.
- สมาคมสร้างคุณค่าแห่งประเทศไทย. (2542). *สัทธรรมปุณฑริกสูตร*. กรุงเทพมหานคร: บริษัท สำนักพิมพ์สุภา จำกัด.
- สุรพล เพชรตร. (2543). *สาระสำคัญแห่งสัทธรรมปุณฑริกสูตร*. กรุงเทพมหานคร: บริษัท เคล็ดไทย จำกัด.
- หลวงจีนชัยภัทร (เสี่ยจ้าง). (2562, 25 พฤศจิกายน). [บทสัมภาษณ์].
- หลวงจีนธรรมรักษ์จีนประจิต (เย็นอี). (2562, 14 มีนาคม). [บทสัมภาษณ์].
- หลวงจีนใบฎีกาประสิทธิ์ (เสี่ยจิ้น). (2562, 25 มกราคม). [บทสัมภาษณ์].
- หลวงจีนภานุวัฒน์ (เสี่ยสก). (2561, 19 พฤศจิกายน). [บทสัมภาษณ์].
- ฮวงโป. (2536). *คำสอนฮวงโป* (พุทธทาสภิกขุ, ผู้แปล.). กรุงเทพมหานคร.
- Connected, but alone? (2012, February). *TED ideas worth spreading*. Retrieved from https://www.ted.com/talks/sherry_turkle_alone_together
- Daisetz, S. T. (2553). *ลัทธิเต๋า (พระศรีคัมภีร์ญาณ (สมจินต์ สมมาปัญญา), ผู้แปล.)*. พระนครศรีอยุธยา: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- King, S. B. (2002). From is to Ought: Natural Law in Buddhassa Bhikkhu and Phra Prayudh Payutto. *The Journal of Religious Ethics*, 3(2), 275-292.
- SEE, T. S. H. (2016). The Doctrine of Buddha-Nature in Mahayana Buddhism. *JlABU*, 9(1).
- 周兵和李欢编. (2011). *千年菩提路—中国名寺高僧* (2). 北京: 国际文化出版公司.
- 大正新修大藏經刊行會. (1988). *《大正新修大藏經》* (简称《大藏經》). 東京: 大藏出版株式會社.
- 朱松苗和侯晓斌. (2015). 论《坛经》中“自心是佛”的思想. *五台山研究*, 72-83.
- 释恒清. (1993). *《佛性論》之研究*. 中印佛學泛論: 傅偉勳教授六十大壽祝壽論文集.